

AKTYWNOŚĆ RUCHOWA ŚRODKIEM DIAGNOZOWANIA SPOŁECZNEGO ROZWOJU DZIECKA

Pojęcie *diagnoza*, z greckiego „diagnosis”, oznacza rozpoznawanie, osądzanie, rozróżnianie. Często wykorzystywane jest jako termin medyczny, ale stosuje się również do diagnozy psychologicznej czy pedagogicznej, a odnosi się często do określonych np. trudności w kształceniu czy wychowaniu (Okoń 1984, Ziemiński 1973). Na swoistych diagnozach stanu psychiki, umiejętności (w tym także ruchowych) i uzdolnień powstaje wszelkie orzecznictwo psychologiczne, jak również pedagogiczne.

Znaczącym momentem rozpoznawania stanu i tendencji rozwojowych ujawnianych w różnych zachowaniach, reakcjach i działaniach jest rozpoczęcie ucześnieństwa przez dziecko do przedszkola czy szkoły. Pełna diagnoza pedagogiczna wymaga zastosowania odpowiednich metod badawczych, narzędzi i sposobów analizy zebranego materiału. Wykonują ją najczęściej wyspecjalizowane w tym celu poradnie.

Wstępnej diagnozy dotyczącej rozwoju indywidualnego oraz funkcjonowania dziecka w grupie dokonuje nauczyciel na podstawie obserwacji bieżącej. W opracowaniu przedstawione zostaną sposoby rozpoznawania oraz interpretowania zachowań i umiejętności prezentowanych przez dzieci w różnych formach aktywności ruchowej.

ZAJĘCIA RUCHOWE JAKO ŚRODEK WZBOGACAJĄCY WIEDZĘ NAUCZYCIELA O DZIECKU I DZIECKA O SAMYM SOBIE.

Zajęcia ruchowe dają możliwość rozpoznania i oceny sprawności ruchowej i fizycznej dzieci, ale także całego obszaru prezentowanych doznań psychicznych i stanów emocjonalnych, umiejętności współistnienia, współpracy i współdziałania z innymi. Podczas zajęć ruchowych, a szczególnie tych, w których wykorzystywana jest piłka, dzieci mają możliwość prezentowania zachowań spontanicznych, a stosowane w nich własne rozwiązania różnych sytuacji mogą świadczyć o dużej aktywności umysłowej i wytrwałości w dążeniu, nie tylko do osiągnięcia celu indywidualnego, ale także grupowego. Zabawy i gry z piłkami dają nauczycielowi szansę oceny relacji interpersonalnych i społecznych w grupie, a podejmowanie przez dzieci różnych ról i wykonywanie w związku z nimi zadań pozwala dostrzec pomysłowość, ofiarność, przebiegłość, aktywność twórczą. Sposób udziału dziecka w zabawie i grze z piłkami pozwala ponadto ocenić sytuacje i zachowania ułatwiające, bądź utrudniające, kontakt z innymi (zachowania egoistyczne czy altruistyczne).

Nieumiejętne współdziałanie z innymi dziećmi, częste prezentowanie zachowań egoistycznych lub agresywnych wobec koleżanek czy kolegów powinno skłonić nauczyciela do doboru takich form organizacyjnych i środków w zabawie czy grze z piłkami, gdzie występuje konieczność współpracy, a także tworzenia takich sytuacji, w których realizacja celu grupowego zostanie osiągnięta przez działania indywidualne

uwzględniające wartości empatyczne czy asertywne (korzystne w tym przypadku jest stosowanie ćwiczeń i zabaw w diadach i triadach). Ponadto w tych formach ruchowych istnieje możliwość oceny poziomu samodzielności dziecka w dokonywaniu wyboru – decydowaniu. Podczas gry z piłkami łatwo jest dostrzec czy dziecko podając piłkę innej osobie wykonuje to z własnej inicjatywy – bez sugestii i podpowiedzi, szybko, czy podjęta decyzja jest właściwa i akceptowana przez niego i pozostałych współuczestników zabawy czy gry. Jeżeli natomiast dziecko zaniża swoje aspiracje, nie wierzy w swoje możliwości osiągnięcia „sukcesu” podczas zabawy czy gry, może to świadczyć o zaniżonym poczuciu własnej wartości.

Specyficzne zachowania prezentują dzieci w momencie zakończenia zabawy czy gry, kiedy to jedna ze stron odniosła sukces, a druga doznała porażki. Sytuacja ta umożliwia dokonanie oceny reakcji dzieci odnoszącej się do odporności na niepowodzenie – umiejętności godzenia się z przegraną, brania odpowiedzialności na siebie, nieobwiniania innych, panowania nad emocjami. Podobnych spostrzeżeń można dokonać w grupie zwycięzców, np. przypisywanie sobie przez niektóre dzieci szczególnej roli w odniesieniu sukcesu, prezentowanie zachowań pogardliwych wobec niektórych partnerów w drużynie, wyśmiewanie i gardzenie uczestnikami drużyny przegranej.

W czasie ćwiczeń, zabaw i gier z piłką dziecko wzbogaca wiedzę o sobie samym mając możliwość oceny własnych umiejętności, wiedzy i wartości. Łatwo orientuje się, na ile sprawnie i samodzielnie posługuje się piłką (chwytą, rzuca, podrzuca, toczy, trafia do celu). Obserwując innych orientując się, jakie są jego umiejętności wykorzystywane w zabawie czy grze, jaka jest jego wiedza o tych formach aktywności ruchowej, a ponadto ocenia siebie jako „lepszego” czy „gorszego” od innych. Sprawdza również, jaka jest jego pozycja w grupie, czy jest osobą przydatną innym, akceptowaną bądź nie, często dowiadyuje się, jak ważną rolę spełnia w czasie zabawy czy gry. Czasem uwagi innych motywują je do zmian, aby zostać „lepszym” nie tylko dla siebie, ale również dla grupy.

Uczestniczenie w zabawach, ćwiczeniach czy grach z piłkami pozwala dzieciom ujawniać własne stany emocjonalne. Nieskrępowane, spontaniczne zachowania dzieci podczas tych form aktywności wyrażają o wiele więcej różnych treści, niż wynika to tylko z zewnętrznych oznak aktywności ruchowej. Formy te dają dzieciom możliwości zdobywania nieograniczonych doświadczeń i wiedzy o samym sobie i innych.

Ćwiczenia, zabawy i gry z piłką ujęte w treści programów dydaktyczno-wychowawczych przedszkoli czy szkół w sposób szczególny przyczyniają się do nabywania i wzmacniania wybranych właściwości osobowościowych dziecka, takich jak: empatia, asertywność, poczucie własnej wartości, umiejętności decyzyjne, harmonijny rozwój, odporność dziecka na sytuacje trudne (np. godzenie się z przegraną) (Rzepa 1995, 1999).

A zatem, diagnozowanie dzieci w aktywności ruchowej daje nauczycielom ogrom wiedzy o wychowanku, o jego zaletach lub wadach. Szczególnie w tej drugiej sytuacji należy bardzo dokładnie rozpoznać przyczyny niewłaściwych zachowań czy działań. Istnieje w tym przypadku możliwość modyfikowania zachowań nie przez „mówienie” – perswadowanie lecz przez „działanie”.

CZY BEREK TO TYLKO BEREK? – PRZYKŁADY ZACHOWAŃ

Berki są ulubionymi formami aktywności ruchowej dzieci. Najbardziej znaną, a zarazem najprostszą, formą berka jest zabawa, w której jedna osoba jest berkiem i goniąc,

dotykając dowolną osobę uczestniczącą w zabawie przekazuje jej berka. W tej pozornie prostej zabawie biegowej można spostrzec wiele interesujących, różnorodnych zachowań dzieci. Przede wszystkim dziecko gonione przez berka jest w „stanie zagrożenia”. W tej sytuacji może „liczyć tylko na siebie”. Uciekając ujawnia wiele emocji charakterystycznych dla stanów lękowych (pytając dziecko dlaczego ucieka przez berkiem często odpowiada, że się go boi i nie chce nim zostać), w skrajnych sytuacjach uciekając krzyczy, piszczy, jest przerażone lub wręcz ujawnia zachowania paniczne. A zatem, nie jest to dla dziecka sytuacja obojętna nie tylko ze względu na wysiłek fizyczny, ale ze względu na towarzyszące mu przeżycia. Jeżeli podobne zachowania często się ujawniają jest to ważny sygnał świadczący o małej odporności psychicznej w sytuacji zagrożenia, lub o dużej wrażliwości dziecka. Wykorzystywanie tego rodzaju berka w grupie pozwala dzieciom uświadomić sobie nie tylko „stan zagrożenia”, ale również to, że ich los w tej zabawie jest w ich rękach, że wszystko zależy od nich, że mogą „liczyć tylko na siebie”.

Kolejną grupę berków, w których dzieci w sytuacji zagrożenia uczą się „zaradności” – mogą same przed berkiem się obronić – berek „słupek”, „bocian”, „żuraw” itp. Zabawa polega na tym, że berek – osoba goniąca przez dotyk przekazuje berka osobie uciekającej. Przed berkiem można się obronić (w sytuacji zagrożenia), w berku „słupek” poprzez zatrzymanie się nieruchomo w pozycji na „bacność” po biegu lub chodzie, w berku „bocian” stoimy na jednej nodze, a w berku „żuraw” chwytamy się za nos przekładając dowolną rękę pod kolaniem dowolnej nogi. Aby zabawa mogła się sprawnie odbywać, aby dzieci nie stały ciągle w określonych pozycjach obronnych – berek po wykonaniu obrotu wokół własnej osi przy dziecku stojącym w danej pozycji może mu przekazać berka.

Interesujące spostrzeżenia uzyskuje nauczyciel o dzieciach podczas berka, w którym w sytuacji zagrożenia uczestnicy zabawy mogą przed berkiem obronić się tworząc pary. Jest to zabawa, w której dość łatwo dostrzegamy zachowania egoistyczne, ale szczególną zaletą tej formy ruchowej jest możliwość rozbudzania zachowań empatycznych. Najczęściej spostrzeganym zachowaniem w początkowej fazie zabawy jest poruszanie się dzieci w bardzo bliskiej odległości od siebie, a w niektórych przypadkach dzieci trzymają się za ręce cały czas. Nie są skore do pomocy innym będącym w sytuacji „zagrożenia” – jest to typowe zachowanie egoistyczne dwojga dzieci, które dbają wyłącznie o siebie, nie wychodzą naprzeciw z pomocą osobie zagrożonej. Właściwie wyjaśnione zasady zabawy, jej wartości empatyczne pozwolą dzieciom uświadomić sobie, na czym polegają zachowania egoistyczne. A zatem, w tym rodzaju berka wskazujemy nie tylko na stany emocjonalne dzieci związane z zagrożeniem, ale również na to jak można innej osobie udzielić pomocy w niekorzystnej dla niej sytuacji. Właściwa interpretacja tej zabawy, jak również wprowadzenie do niej momentu, w którym dzieci mogą wzajemnie sobie podziękować za „uratowanie” wzmacnia więzi interpersonalne, a także uczy wczuwania się w stany emocjonalne innych osób.

Lubianym przez dzieci berkiem jest berek „czarodziej”. Zadaniem berka jest „zaczarowanie” wszystkich uczestników zabawy. Osoba dotknięta (zaczarowana) zatrzymuje się w miejscu np. w rozkroku lub z rękami w bok. Do zabawy może powrócić po „odczarowaniu” przez dotyk w rękę lub przez przejście między nogami innej osoby uczestniczącej w berku. Charakterystyczne jest to, że berek się nie zmienia, zawsze jest

ten sam. Szczególną wartością tego berka jest to, że możemy rozwijać przede wszystkim tzw. przebiegłość i zaradność. Berek występuje tutaj w podwójnej roli, bo prócz tego, że atakuje – czaruje, również broni osób zaczarowanych. Prowokuje uczestników do takich działań i zachowań, które może wykorzystać na własny użytek np. pozornie „udaje”, że nie jest zainteresowany innym obiektem – oddala się tylko po to, by sprowokować takie działanie innych, w którym odniesie korzyść. Podobnie postępują pozostali uczestnicy zabawy prowokując berka do oddalenia się od osoby zaczarowanej na taką odległość, aby ktoś mógł „odczarować” osobę zatrzymaną. Widać tutaj wyraźne tworzenie pewnej „strategii” działań dzieci uczestniczących w zabawie wyrażonej przebiegłością, zaradnością, spostrzegawczością.

Niewątpliwą zaletą tych form aktywności ruchowej jest to, że występują tu wszystkie odmiany chodu i biegu w różnych kierunkach ze zmiennym tempem, różne sposoby zatrzymań, zwodów, czy uników.

Przedstawione powyżej przykłady berków lubianych przez dzieci, często stosowanych na zajęciach ruchowych, właściwie dobierane, interpretowane i ukierunkowane mogą być istotnym elementem motywacyjnym do aktywności ruchowej, mogą także umożliwić uczestnikom nabywanie określonych właściwości indywidualnych i społecznych.

Bibliografia

- Okoń W. (1984) *Słownik pedagogiczny*. PWN, Warszawa.
- Ziemski S. (1973) *Problem dobrej diagnozy*. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Rzepa T. (1995) *Autoteliczne wartości ćwiczeń, zabaw i gier z piłką*. W: *Zespołowe gry sportowe w wychowaniu fizycznym i sporcie*. AWF Wrocław.
- Rzepa T. (1999) [red.] *Aktywność ruchowa z piłką w doskonaleniu wybranych właściwości osobowościowych ucznia*. AWF Wrocław.